

ТЕОРЕТИЧНА МОДЕЛЬ ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ДЕТЕРМІНАНТ ПОЛІТИЧНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ МОЛОДІ

THEORETICAL MODEL OF INDIVIDUAL AND PSYCHOLOGICAL DETERMINANTS OF POLITICAL SELF-DETERMINATION OF YOUTH

У статті здійснено теоретичну концептуалізацію індивідуально-психологічного аспекту самовизначення молоді в сучасному українському контексті. На основі узагальнення українських і зарубіжних досліджень політичної свідомості, ідентичності, цінностей і політичної поведінки політичне самовизначення розглянуто як процес, що поєднує становлення політичної ідентичності, інтеріоризацію цінностей, емоційні переживання стосовно політики, когнітивне опрацювання невизначеності та політичну участь. Показано, що в наявних підходах переважає соціально-політична та інституційна точка зору, тоді як індивідуально-психологічний рівень опису залишається фрагментарним, що ускладнює побудову моделей і планування емпіричних досліджень. Запропоновано структурну модель, у межах якої політичне самовизначення молоді інтерпретується як результат взаємодії п'яти взаємопов'язаних психологічних сфер: особистісно-диспозиційної, ціннісно-мотиваційної, емоційно-афективної, когнітивно-рефлексивної та вольово-поведінкової. Особистісно-диспозиційна сфера задає базовий стиль реагування на політичну реальність; ціннісно-мотиваційна визначає пріоритети молоді й політичні орієнтації; емоційно-афективна окреслює характер переживання політики; когнітивно-рефлексивна описує спосіб опрацювання інформації та ставлення до невизначеності; вольово-поведінкова забезпечує перехід від внутрішніх диспозицій і цінностей до конкретних форм політичної й громадянської участі.

Обґрунтовано, що запропонована модель може слугувати теоретичною основою для подальшої операціоналізації індивідуально-психологічних чинників політичного самовизначення молоді, розроблення комплексних емпіричних досліджень і психопросвітницьких програм, спрямованих на підтримку відповідального, рефлексивного політичного самовизначення в умовах сучасних суспільних викликів.

Ключові слова: політичне самовизначення молоді, індивідуально-психологічні чинники, політична ідентичність, ціннісно-мотиваційна сфера, емоційно-афективна сфера, когнітивно-рефлексивні процеси, вольово-поведінкова активність.

The article provides a theoretical conceptualization of the individual psychological dimension of political self-determination of young people in the modern Ukrainian context. On the basis of generalization of Ukrainian and foreign studies of political consciousness, identity, values and political behavior, political self-determination is considered as a multidimensional process that combines the formation of political identity, internalization of values, emotional experience of politics, cognitive processing of uncertainty and political participation. It is shown that the existing approaches are dominated by the socio-political and institutional perspective, while the individual psychological level of description remains fragmented, which complicates the construction of models and planning of empirical studies.

The article proposes a structural model, within which political self-determination of youth is interpreted as the result of the interaction of five interrelated psychological spheres: personal-dispositional, value-motivational, emotional-affective, cognitive-reflective and volitional-behavioral. The personal-dispositional sphere sets the basic style of responding to political reality; the value-motivational sphere determines the priorities of young people and political orientations; the emotional-affective sphere outlines the nature of the experience of politics; the cognitive-reflective sphere describes the way of processing information and attitude to uncertainty; the volitional-behavioral sphere ensures the transition from internal dispositions and values to specific forms of political and civic participation.

It is substantiated that the proposed model can serve as a theoretical basis for further operationalization of individual psychological factors of political self-determination of young people, development of comprehensive empirical studies and psychoeducational programs aimed at supporting responsible, reflective political self-determination in the context of modern social challenges.

Key words: political self-determination of youth, individual psychological factors, political identity, value-motivational sphere, emotional-affective sphere, cognitive-reflective processes, volitional-behavioral activity.

УДК 159.923.2:32

DOI <https://doi.org/10.32782/hbts.79.2.15>

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Гручан Є.П.

аспірант кафедри теоретичної та прикладної психології, асистент кафедри практичної психології ментального здоров'я Національний університет «Львівська політехніка»
ORCID ID: 0009-0000-1929-1766

Вступ. У сучасних умовах війни та затяжної трансформації українських інституцій питання того, як саме молода людина визначається у політичному просторі, перестає бути суто теоретичним. Політичне самовизначення вже не зводиться лише до вибору партійних уподобань чи участі у виборах, а постає як складний процес формування власної позиції щодо влади, громадянської відповідальності, колективної ідентичності й особистої участі в суспільних змінах. Саме молодь опиняється в центрі цих процесів: на рівні покоління вона одночасно успадковує травматичний

досвід попередніх епох і формує нові зразки політичної активності та уявлень про майбутнє країни.

Українські дослідження політичної свідомості традиційно зосереджені на соціально-політичних та інституційних детермінантах – особливостях політичної культури, функціонуванні інститутів, масовому образі влади й нації. У роботах Г. Циганенко політико-ідеологічне самовизначення молоді розглядається як результат взаємодії соціального впливу, цінностей та ідеологічних інтерпретацій, що опосередковують включення індивіда в політичний простір [9]. О. Свідерська та О. Чорний,

аналізуючи політико-ідеологічне самовизначення особи в умовах політичної кризи, показують, що політичні орієнтації та цінності тісно переплетені з потребою в соціальному схваленні та інституційним контекстом [6]. С. Корсакевич акцентує увагу на соціально-психологічних особливостях політичного самовизначення молоді, підкреслюючи роль групових норм і політичної активності [2].

Водночас індивідуально-психологічний рівень – особистісні риси, цінності, емоційні та когнітивні особливості – зазвичай згадується фрагментарно або розглядається як другорядний щодо соціально-структурних чинників. На тлі зарубіжних робіт, де системно показано зв'язок особистісних рис, мотивації, емоцій та когнітивних стилів з політичною ідеологією і поведінкою [10; 11; 14; 17], така ситуація створює відчутну прогалину.

Метою статті є теоретичне окреслення індивідуально-психологічних детермінант політичного самовизначення молоді та пропозиція первинної моделі, яка поєднує українські й міжнародні напрацювання і може слугувати основою для подальшого емпіричного дослідження цієї проблематики.

Виклад основного матеріалу дослідження

Теоретичні засади політичного самовизначення молоді

Політичне самовизначення в українському науковому дискурсі розглядається як процес, у якому молода людина поступово інтегрує свій життєвий досвід, політичні уявлення, цінності та ідентичність в цілісну систему переконань, що визначає її участь у політичному житті. Г. Циганенко трактує політико-ідеологічне самовизначення молоді як момент дії соціально-психологічних механізмів, пов'язаних з інтеріоризацією цінностей, ідеологічних схем, групових норм і символічних уявлень про владу та суспільство [9]. Важливу роль при цьому відіграє здатність до рефлексії та самосвідомості: молода людина не просто засвоює готові політичні переконання та уявлення, а вибудовує власну позицію щодо подій, акторів і правил політичної гри.

О. Свідерська та О. Чорній, досліджуючи політико-ідеологічне самовизначення, наголошують на тому, що воно формується в умовах політичної кризи та інституційних трансформацій, де особливо помітною стає напруга між потребою в стабільності й вимогою до постійної переоцінки цінностей [7]. У цьому контексті політичне самовизначення набуває характеру тривалого процесу узгодження власних переконань з мінливими політичними наративами, дискурсами і вимогами часу. С. Корсакевич показує, що для молоді воно нерозривно пов'язане з пошуком «свого» місця в суспільстві, балансом між включеністю у громадські активності та критичною дистанцією щодо політичних інституцій [2].

Ці підходи добре поєднуються з психологічним розумінням самовизначення як процесу, що поєднує становлення ідентичності, відчуття суб'єктності та автономії. У межах теорії самодетерміна-

ції Р. Десі та Е. Раяна автономія, компетентність і пов'язаність розглядаються як базові психологічні потреби, задоволення яких забезпечує внутрішню мотивацію та відчуття особистісної залученості у власне життя [15]. Якщо перенести цей підхід у політичну площину, політичне самовизначення молоді можна описати як специфічний випадок самодетермінації, де питання «Хто я?» та «З ким я?» доповнюються питанням «Як і заради чого я дію в політичному просторі?»

Соціально-ідентичнісний аспект політичного самовизначення розкривається через уявлення про належність до нації, громадянської спільноти, певних політичних таборів або рухів. Теорія соціальної ідентичності зазначає, що самооцінка значною мірою спирається на членство в групах, а отже, прийняття політичної ідентичності стає способом підтримання позитивного образу «Я» через образ «Ми» [14]. О. Свідерська у своїй дисертації, присвяченій співвідношенню психологічних та інституційних детермінант масової політичної поведінки, наголошує на тому, що масові політичні активності в транзитних суспільствах значною мірою спираються на емоційно забарвлені уявлення про «свої» й «чужі» політичні спільноти [7].

У роботах Л. Кияшко політична активність молоді розглядається як один з ключових проявів політичного самовизначення: участь у виборах, громадських рухах, волонтерстві та акціях протесту інтерпретується як форма реалізації внутрішньо прийнятих цінностей і переконань [5]. При цьому важливими виявляються не лише об'єктивні можливості для участі, але й суб'єктивні уявлення про власну компетентність, ефективність і відповідальність за події в країні. В. Васютинський, досліджуючи почуття провини в колективній свідомості українців, показує, що політичні рішення нерідко спираються на глибинні емоційні переживання – сором, провину, страх, гордість, – які задають моральний фон політичних дій та переконань [1].

Разом ці підходи дають змогу окреслити політичне самовизначення молоді як доволі складний процес: він поєднує становлення політичної ідентичності, інтеріоризацію цінностей, формування відчуття суб'єктності та досвіду реальної участі в політиці. Однак більшість цих характеристик висвітлює насамперед соціально-психологічний та інституційний рівні, тоді як індивідуально-психологічні аспекти – особистісні риси, емоційні й когнітивні особливості, мотиваційний профіль – часто залишаються на периферії аналізу, не отримуючи достатньої уваги.

Потреба в індивідуально-психологічному підході

Не применшуючи важливості соціальних мікро- та макроаспектів, вважаємо доцільним поставити запитання: чому, перебуваючи в однаковому політичному середовищі, молоді люди обирають настільки різні спрямування уявлень та позиції щодо політичного самовизначення: від активного

волонтерства й служби в ЗСУ до цинічного дистанціювання, від громадянського патріотизму до радикалізованої чи апатичної позиції? Соціальні умови створюють рамки можливостей та обмежень, але вони не пояснюють індивідуальних відмінностей у способах формування політичної реальності особистості, стилях включеності й типах політичної ідентичності.

Роботи О. Свідерської демонструють, що інституційні чинники взаємодіють з психологічними, але останні зазвичай описуються через загальні категорії – наприклад, рівень довіри, суб'єктивне відчуття контролю, політичну ефективність [7]. С. Корсакевич, аналізуючи політичне самовизначення молоді, вказує на роль ціннісної сфери, однак не розгортає системно внутрішню структуру особистості як цілісної психологічної системи [2]. Натомість для побудови моделі, придатної для емпіричної перевірки, необхідно перейти від загальних згадок до чітко окреслених психологічних сфер і їхніх потенційних функцій у політичному самовизначенні.

Зарубіжні дані надають вагомі аргументи на користь індивідуально-психологічного рівня. Д. Карні, Дж. Джост та колеги показали, що особистісні риси за моделлю «Великої п'ятірки» системно пов'язані з політичною ідеологією: вищий рівень відкритості та доброзичливості частіше асоціюється з ліберальними характеристиками, тоді як вищі показники сумлінності й схильності до порядку – з консервативними [10]. Модель «ідеології як мотивованої соціальної когніції» Дж. Джоста інтегрує особистісні характеристики, епістемічні та екзистенційні потреби (потребу в закритості, чутливість до загрози, потребу в упорядкованості) в єдину схему пояснення політичних уявлень [14].

Дж. Даккіт у своїй дуальній когнітивно-мотиваційній моделі показує, що авторитарні й соціально-домінантні установки пов'язані з певними когнітивними й особистісними характеристиками – зокрема, інтолерантністю до невизначеності та високою потребою в ієрархії [11]. Дж. Ван Бавел і А. Перейра демонструють, що політичні переконання формуються й утримуються як елементи ідентичності, впливаючи на сприйняття інформації, пам'ять, увагу й навіть базові перцептивні процеси [17]. Е. Зітек та А. Джордан показали, що нарцисизм пов'язаний з підтримкою ієрархічних систем, якщо є очікування особистого зростання в цих системах [18]. Дослідження А. Голец де Завали засвідчують, що колективний нарцисизм – емоційно насичене перебільшення величчя власної групи – передбачає агресивну міжгрупову поведінку і підвищену чутливість до загроз образу групи [12].

Українські роботи також містять важливі тези для індивідуально-психологічного підходу. А. Матвійшин аналізує глибинно-психологічні джерела деструктивної політичної поведінки, показуючи, як несвідомі конфлікти та потреби можуть «записуватися» в політичні дії, включно з агресією й від-

чуженням [3]. О. Суший описує динаміку політичних і психологічних процесів у сучасній Україні, підкреслюючи, що політичні реакції населення пов'язані з трансформацією образу майбутнього, переживанням ризику й невизначеності [8]. Окремі дослідження, присвячені самосвідомості та суб'єктності (наприклад, праця С. Подофєй про Я-концепцію як потенціал становлення суб'єктності) демонструють, що відчуття себе суб'єктом власного життя є критичним чинником активної, відповідальної позиції [4].

Усе це створює підґрунтя для переходу від локальних спостережень до цілісної моделі індивідуально-психологічних детермінант політичного самовизначення молоді. Така модель має враховувати щонайменше п'ять взаємопов'язаних сфер: особистісно-диспозиційну, ціннісно-мотиваційну, емоційно-афективну, когнітивно-рефлексивну та вольово-поведінкову.

Індивідуально-психологічні сфери як детермінанти політичного самовизначення

Особистісно-диспозиційна сфера. Особистісні риси задають базовий «фон» того, як молода людина сприймає політику, реагує на загрози, опрацьовує конфлікти й будує взаємини з «іншими». Дослідження Д. Карні та колег засвідчують, що відкритість до досвіду пов'язана з більшою готовністю до переоцінки власних політичних уявлень і толерантністю до різноманіття, тоді як високий рівень сумлінності й спрямованості на порядок корелює з підтримкою стабільності й традиційних переконань та уявлень [10]. Дані про нарцисизм показують, що індивідуальний та колективний нарцисизм може підштовхувати до підтримки жорстко ієрархічних політичних моделей, особливо коли є очікування особистого чи групового «піднесення» [13; 18]. Для молоді це може виявлятися у тяжінні до харизматичних лідерів, чітких вертикалей влади, різко поляризованого бачення «своїх» і «чужих». Водночас емоційна стабільність, низька ригідність та менша агресивність створюють передумови для більш гнучкого, діалогічного стилю політичної взаємодії.

Ціннісно-мотиваційна сфера. Цінності визначають, які політичні ідеї, інституції та практики сприймаються як «свої», а які – як загрозливі або неприйнятні. Модель базових людських цінностей Ш. Шварца, яка передбачає універсальну структуру десяти мотиваційних типів (влада, досягнення, безпека, конформність, традиції, доброзичливість, універсалізм, стимуляція, самостійність, гедонізм), дає можливість описати політичні орієнтації через пріоритети цінностей [16]. Українські дослідження політико-ідеологічного самовизначення демонструють, що поєднання цінностей влади й безпеки може сприяти підтримці авторитарних моделей, тоді як універсалізм і самостійність корелюють з демократичною, правозахисною спрямованістю [6; 9]. Для політичного самовизначення молоді особливо важливо, наскільки цінність автономії інтегрується з почуттям відповідальності за інших:

саме ця комбінація створює підґрунтя для громадянського, а не лише індивідуалістичного стилю участі у політичній реальності. Теорія самодетермінації Р. Десі та Е. Раяна підсилює це бачення, показуючи, що внутрішня мотивація до участі, а не зовнішній тиск забезпечує стійкість політичних рішень [15].

Емоційно-афективна сфера. Політичне самовизначення неможливо зрозуміти без аналізу емоційних процесів: від тривоги й депресивних тенденцій до гніву, сорому й гордості. В. Васютинський показує, що почуття колективної провини та пов'язані з ним амбівалентні емоції можуть суттєво впливати на політичну поведінку – як у напрямі пасивності, так і в напрямі активної відповідальності [1]. А. Матвішин аналізує глибинно-психологічні джерела деструктивної політичної поведінки, підкреслюючи роль неусвідомлюваної агресії, страху та компенсаторних механізмів [3]. Дослідження колективного нарцисизму демонструють, що образ «ображеної, недооціненої» групи пов'язаний з підвищеною готовністю до міжгрупової ворожості та підтримки агресивних політичних рішень [13]. Для молоді, яка переживає вікову емоційну інтенсивність та травматичний досвід війни, емоційна регуляція й рівень емоційного інтелекту стають критично важливими: вони можуть або сприяти конструктивному опрацюванню політичних конфліктів, або підсилювати радикалізацію і поляризацію.

Когнітивно-рефлексивна сфера. Політика завжди пов'язана з невизначеністю, суперечливою інформацією та необхідністю приймати рішення на основі неповних даних. Толерантність або нетолерантність до невизначеності, індивідуальні когнітивні стилі, схильність до спрощення чи, навпаки, до багатфакторного аналізу істотно впливають на те, як молода людина інтерпретує політичні події. Моделі Дж. Джоса та Дж. Даккіта показують, що інтолерантність до неоднозначності й висока потреба в когнітивній закритості пов'язані з тяжінням до авторитарних, жорстко структурованих політичних уявлень [11; 14]. Дж. Ван Бавел і А. Перейра описують, як політична ідентичність здатна «налаштовувати» увагу, пам'ять і навіть базові перцептивні процеси, сприяючи селективному сприйняттю інформації, що підтверджує вже наявні переконання [17]. В українському контексті О. Суший підкреслює, що політичні й психологічні процеси відбуваються на тлі високої невизначеності, що вимагає від індивідів складніших когнітивних стратегій, ніж просто «чорно-біле» бачення світу [8]. Отже, когнітивно-рефлексивна сфера визначає, буде політичне самовизначення молоді мати характер критичного аналізу або спиратиметься на стереотипи та пропагандистські штампи.

Вольово-поведінкова сфера. Політичне самовизначення реалізується не лише у внутрішніх уявленнях, але й у конкретних діях: від участі у виборах і волонтерстві до ініціювання локальних змін у громаді. Тут ключовими є вольові якості,

готовність брати на себе відповідальність, ставлення до ризику, відчуття власної ефективності та суб'єктності. Теорія самодетермінації наголошує на тому, що відчуття автономії та компетентності є необхідними передумовами для стійкої, внутрішньо мотивованої активності [15]. Праці Л. Кияшко про політичну участь молоді показують, що саме поєднання внутрішньої мотивації та досвіду успішної участі робить політичну активність стійкою, а не ситуативною [5]. Дослідження суб'єктності (зокрема, С. Подофєй) свідчать про те, що Я-концепція, в якій людина сприймає себе як творця власної біографії, тісно пов'язана з готовністю до активних, відповідальних дій у різних життєвих сферах, у тому числі політичній [4]. Для молоді вольово-поведінкова сфера є тим рівнем, де внутрішні установки – особистісні, ціннісні, емоційні та когнітивні – перетворюються або не перетворюються на реальну політичну участь.

Узагальнена теоретична модель індивідуально-психологічних детермінант політичного самовизначення молоді

Запропонована модель розглядає політичне самовизначення молоді як результат взаємодії п'яти психологічних сфер, які утворюють певну послідовність, але водночас перебувають у постійній взаємодії. На базовому рівні функціонують особистісно-диспозиційні аспекти. Так, риси особистості, схильність до нарцисизму чи колективного нарцисизму, рівень емоційної стабільності та ригідності задають загальний стиль реагування на політичну реальність: від відкритості та гнучкості до прагнення жорсткого порядку та ієрархії. На цьому фундаменті вибудовується ціннісно-мотиваційний рівень, де через інтеріоризацію цінностей (у термінах Ш. Шварца) та задоволення або фрустрацію базових психологічних потреб (у межах теорії самодетермінації) формуються стійкі політичні пріоритети й ідеологічні орієнтації [15; 16].

Емоційно-афективний рівень визначає тональність переживання політики: асоціюється вона з тривогою, безсиллям і гнівом чи з відчуттям сенсу, причетності та гідності. Саме тут розгортаються механізми, описані в роботах В. Васютинського, А. Матвішина й А. Голец де Завали, де емоції стають ключем до розуміння як деструктивної, так і конструктивної політичної поведінки [1; 3; 12]. Когнітивно-рефлексивний рівень пов'язаний з тим, як молода людина осмислює політичні події, працює з інформацією, справляється з невизначеністю, критично чи некритично ставиться до джерел знань. Відповідно до моделей ідеології як мотивованої когніції, саме тут формуються схильність до спрощення, стереотипізації або, навпаки, до багатовимірного аналізу [11; 14; 17].

Вольово-поведінковий рівень виступає завершальним, але не вторинним: він конвертує внутрішні диспозиції, цінності, емоції та когнітивні схеми у реальні політичні дії: участь у виборах, волонтерстві, публічних дискусіях, локальних ініціативах. Саме тут проявляється міра суб'єктності,

описана в працях українських дослідників суб'єктності та політичної участі [4; 5]. Запропонована модель дає змогу описати динаміку політичного самовизначення молоді як рух від диспозицій через цінності, емоції та когнітивні інтерпретації до дії: **диспозиція** → **цінності** → **емоційне переживання** → **когнітивна інтерпретація** → **політична дія**. При цьому зворотні зв'язки – досвід участі, успіху чи поразки – здатні змінювати особистісні, ціннісні й емоційні структури, роблячи процес політичного самовизначення відкритим і незавершеним.

Висновки. Політичне самовизначення молоді в умовах сучасної України постає як складний та динамічний процес, у якому індивідуально-психологічні чинники відіграють не менш важливу роль, ніж соціально-політичні та інституційні. Аналіз українських досліджень політичної психології (Г. Циганенко, О. Свідерська, С. Корсакевич, Л. Кияшко, В. Васютинський, А. Матвійшин, О. Суший та ін.) у поєднанні з напрацюваннями зарубіжних авторів (Д. Карні, Дж. Джост, Дж. Дакіт, Дж. Ван Бавел, Ш. Шварц, Р. Десі та Е. Раян, Е. Зітек, А. Голец де Завала) дає змогу дійти висновку, що особистісні риси, цінності, емоційні стани, когнітивні стилі та вольові якості системно пов'язані з політичними орієнтаціями та формами участі молоді в політичних процесах.

Запропонована модель індивідуально-психологічних детермінант політичного самовизначення молоді структурує ці чинники у п'ять взаємопов'язаних сфер: особистісно-диспозиційну, ціннісно-мотиваційну, емоційно-афективну, когнітивно-рефлексивну та вольово-поведінкову. Така побудова дає змогу уникнути редукції політичної поведінки до окремих рис чи ситуативних реакцій, натомість розглядаючи її як результат взаємодії відносно стійких психологічних структур з конкретним історичним і соціальним контекстом. Особливе значення має розуміння того, що політичне самовизначення не обмежується декларацією поглядів, а включає формування відчуття суб'єктності, здатність переносити невизначеність, опрацьовувати складні емоції та здійснювати реальні дії.

Практичний потенціал моделі полягає в тому, що вона задає логіку побудови емпіричного дослідження: кожна зі сфер може бути операціоналізована за допомогою психологічних методик (опитувальників особистісних рис, ціннісних пріоритетів, емоційних станів, толерантності до невизначеності, показників суб'єктності та вольової регуляції). Це відкриває можливість комплексного емпіричного вивчення того, як різні комбінації індивідуально-психологічних характеристик пов'язані з типами політичної ідентичності, рівнем включеності в політичні та громадянські активності, ставленням до війни, реформ і майбутнього держави.

Перспективи подальших наукових пошуків полягають у емпіричній верифікації запропонованої моделі на вибірках студентської молоді різних регіонів України з урахуванням досвіду війни, внутрішнього переміщення, волонтерської та вій-

ськової участі. Також важливим напрямом є порівняльні дослідження між українською молоддю та молоддю інших країн, що переживають політичні кризи й конфлікти, аби зрозуміти, які детермінанти є універсальними, а які – специфічними для українського контексту. До того ж перспективною є розробка психопросвітницьких і тренінгових програм, спрямованих на розвиток тієї конфігурації індивідуально-психологічних якостей, яка сприяє відповідальному, рефлексивному і водночас активному політичному самовизначенню молоді. Запропонована модель може слугувати теоретичним каркасом для таких програм, поєднуючи наукову вивірність із практичною релевантністю.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Васютинський В. Винні чи безневинні? Почуття провини в колективній свідомості українців: монографія. Київ: Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, 2021. 2018 с. URL: <https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2021/12/vasmon21.pdf> (дата звернення: 18.10.2025).
2. Корсакевич С. Політичне самовизначення молоді: соціально-психологічні особливості. *Проблеми політичної психології*. 2020. Вип. 23. С. 183–194.
3. Матвійшин А. Глибинно-психологічні джерела деструктивної політичної поведінки особистості. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2012. Вип. 13. С. 161–169.
4. Подофей С. Я-концепція людини як потенціал становлення її суб'єктності. *Молодий вчений*. 2017. № 10 (2). С. 79–83. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/22118> (дата звернення: 15.10.2025).
5. Політична участь молоді сучасної України: психологічні чинники активізації: монографія / за наук. ред. Л. Кияшко. Київ: Міленіум, 2014. 216 с.
6. Свідерська О. Співвідношення психологічних та інституційних детермінант масової політичної поведінки в транзитних суспільствах: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.01; Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2018. 222 с.
7. Свідерська О., Чорний О. Психологічні особливості політико-ідеологічного самовизначення. *Вісник Національного університету оборони України*. 2022. № 64 (6). С. 85–93.
8. Суший О. Динаміка політичних і психологічних процесів у сучасній Україні. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2015. Вип. 35. С. 61–76. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nsspp_2015_35_8 (дата звернення: 23.10.2025).
9. Циганенко Г. Соціально-психологічні механізми політико-ідеологічного самовизначення молоді: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05. Київ, 2005. 236 с.
10. Carney D.R., Jost J.T., Gosling S.D., Potter J. The secret lives of liberals and conservatives: Personality profiles, interaction styles, and the things they leave behind. *Political Psychology*. 2008. Vol. 29. P. 807–840. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-9221.2008.00668.x> (дата звернення: 10.10.2025).
11. Duckitt J. A dual-process cognitive-motivational theory of ideology and prejudice. *Advances in Experimental Social Psychology*. 2001. Vol. 33.

P. 41–113. URL: <https://www.com/science/article/abs/pii/S0065260101800046> (дата звернення: 28.10.2025).

12. Golec de Zavala A. Collective narcissism: Political consequences of investing self-worth in the ingroup's image. *Political Psychology*. 2019. Vol. 40 (S1). P. 37–74. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/pops.12569> (дата звернення: 26.10.2025).

13. Golec de Zavala A., Cichocka A., Eidelson R., Jayawickreme N. Collective narcissism and its social consequences. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2009. Vol. 97 (6). P. 1074–1096. URL: <https://www.sakkyndig.com/psykologi/artvit/zavala2009.pdf> (дата звернення: 01.10.2025).

14. Jost J.T., Glaser J., Kruglanski A.W., Sulloway F.J. Political conservatism as motivated social cognition. *Psychological Bulletin*. 2003. Vol. 129 (3). P. 339–375. URL: <https://ncbi.nlm.nih.gov/12784934> (дата звернення: 11.10.2025).

15. Ryan R.M., Deci E.L. Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*. 2000. Vol. 55 (1). P. 68–78. URL: <https://ncbi.nlm.nih.gov/11392867> (дата звернення: 12.10.2025).

16. Schwartz S.H. Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*. 1992. Vol. 25. P. 1–65. URL: <https://www.com/science/article/pii/S0065260108602816> (дата звернення: 14.10.2025).

17. Van Bavel J.J., Pereira A. The partisan brain: An identity-based model of political belief. *Trends in Cognitive Sciences*. 2018. Vol. 22 (3). P. 213–224. URL: <https://www.com/science/article/pii/S1364661318300172> (дата звернення: 03.10.2025).

18. Zitek E.M., Jordan A.H. Narcissism predicts support for hierarchy (at least when narcissists think they can rise to the top). *Social Psychological and Personality Science*. 2016. Vol. 7 (7). P. 707–716. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1948550616649241> (дата звернення: 25.10.2025).

Стаття надійшла у редакцію: 08.11.2025

Стаття прийнята: 24.11.2025

Опубліковано: 22.12.2025